

MAGDALENA SZCZEPAŃSKA

Zagadnienie rozliczenia składki za okres karencji

Na wstępie należy podkreślić, że umowa ubezpieczenia ma skomplikowany charakter. Zgodnie z definicją tej umowy zawartą w art. 805 k.c. przez umowę ubezpieczenia ubezpieczyciel w zakresie działalności swego przedsiębiorstwa zobowiązuje się spełnić określone świadczenia w razie zajścia przewidzianego w umowie wypadku, a ubezpieczający zobowiązuje się zapłacić składkę. Definicja zawarta w ww. przepisie nie odzwierciedla w pełni wszystkich elementów umowy ubezpieczenia, które mogą być różne w zależności od rodzaju umowy.

Jednym z bardziej skomplikowanych rodzajów ubezpieczeń są ubezpieczenia na życie, w ramach których wyróżniamy ubezpieczenia indywidualne i grupowe. Punktem wyjścia do przeprowadzenia analizy zagadnienia karencji w ubezpieczeniach na życie powinna być istota składki ubezpieczeniowej. Zapłata składki ubezpieczeniowej jest świadczeniem głównym ubezpieczającego. Ze względu na to, że kodeksowe unormowanie umowy ubezpieczenia ma charakter ramowy, szczególnie regulację konkretnych elementów stosunku ubezpieczenia ustawodawca pozostawia stronom umowy. Swoboda kontraktowa stron umowy ubezpieczenia jest jednak ograniczona poprzez konieczność stosowania regulacji zgodnych z bezwzględnie obowiązującymi przepisami prawa.

W tym zakresie należy uwzględnić art. 813 § 1 k.c. wprowadzający zasadę, że składkę oblicza się wyłącznie za czas trwania odpowiedzialności, czyli za czas udzielania ochrony ubezpieczeniowej (materiałny okres ubezpieczenia). Z powyższego przepisu wynika, że długość trwania odpowiedzialności ubezpieczyciela stanowi element, który jest uwzględniany przy ustalaniu wysokości składki. Ani na podstawie art. 813 § 1 k.c., ani też innych przepisów Kodeksu cywilnego nie można przyjąć, że długość okresu ochrony ubezpieczeniowej jest jedynym czynnikiem wpływającym na wysokość składki. Przeciwnie, z art. 18 ust. 1 ustawy o działalności ubezpieczeniowej wynika, że wysokość składek ubezpieczeniowych ustala zakład ubezpieczeń po dokonaniu oceny ryzyka ubezpieczeniowego.¹ Składkę ubezpieczeniową ustala się w wysokości, która powinna zapewnić co najmniej wykonanie wszystkich zobowiązań z umów ubezpieczenia i pokrycie kosztów wykonywania działalności ubezpieczeniowej zakładu ubezpieczeń. Ustawodawca zobowiązał zakład ubezpieczeń do gromadzenia odpowiednich danych statystycznych w celu ustalania na ich podstawie składek ubezpieczeniowych i rezerw techniczno-ubezpieczeniowych.

---

1. J. Nawracała, [w:] Z. Brodecki (red.), *Prawo ubezpieczeń gospodarczych. Komentarz. Tom II. Prawo o kontraktach w ubezpieczeniach. Komentarz do przepisów i wybranych wzorców umów*, LEX 2010, art. 813.

W ustawie zastrzeżono, że składka ubezpieczeniowa powinna być ustalana według kryteriów przedstawionych w ogólnych warunkach ubezpieczenia, zwłaszcza w zakresie zniżek lub podwyższeń kwot zasadniczych.

W ubezpieczeniach grupowych wysokość składki ubezpieczeniowej ustalana jest na podstawie analizy oceny ryzyka dotyczącej grupy potencjalnych ubezpieczonych, a nie jej poszczególnych członków. Uwzględniane są m.in. następujące czynniki ryzyka: profil działalności ubezpieczającego (nr EKD/PKD), liczba osób zgłoszonych do ubezpieczenia, średni wiek grupy, struktura płciowa grupy, zakres ubezpieczenia oraz rodzaj ubezpieczenia (partycypacyjne czy fundowane) oraz stosowane karencje. Wysokość składki dla poszczególnych członków grupy objętych tym samym zakresem ochrony ubezpieczeniowej jest taka sama. W ubezpieczeniach indywidualnych wysokość składki ubezpieczeniowej jest dokonywana przy uwzględnieniu czynników ryzyka dotyczących potencjalnego konkretnego ubezpieczonego. Brane są pod uwagę takie elementy jak stan zdrowia, wykonywany zawód, hobby, sytuacja finansowa oraz ewentualnie miejsce pobytu.²

Problematyka wysokości składki ubezpieczeniowej ma w ubezpieczeniach na życie charakter wieloaspektowy i skomplikowany. W tego rodzaju ubezpieczeniach ustalenie wysokości składki powinno uwzględniać następujące aspekty: nierównomierny rozkład ryzyka w okresie ubezpieczenia, płatność składki w formie jednorazowej, ubezpieczenia grupowe, w tym objęcie zakresem ubezpieczenia wielu ryzyk, instytucja karencji.

W ubezpieczeniach na życie występuje zjawisko nierównomiernego rozkładu ryzyka w okresie ubezpieczenia. W tego rodzaju ubezpieczeniach wraz z upływem lat, w miarę starzenia się ubezpieczonego, ryzyko zgonu wzrasta, co oznacza, że zwiększa się koszt ochrony ubezpieczeniowej. Co do zasady w ubezpieczeniach na życie nie stosuje się raczej składki o zmiennej wysokości (wzrastającej wraz z wiekiem ubezpieczonego), dostosowanej do poziomu ryzyka związanego z wiekiem ubezpieczonego w danym momencie. Posługiwanie się przez ubezpieczycieli składkami w zmiennej wysokości byłoby, po pierwsze, skomplikowane pod względem technicznym, po drugie, niekorzystne dla klienta, któremu łatwiej jest systematycznie „udźwignąć” jednolitą składkę w całym okresie ubezpieczenia. Z powyższych względów stosuje się stawki uśrednione. Kalkulując taryfy składek w oparciu o zasady matematyki aktuarialnej, zakład ubezpieczeń bierze jednak pod uwagę różny rozkład ryzyka na poszczególnych etapach okresu ubezpieczenia.³

W ofercie ubezpieczycieli znajdują się ubezpieczenia zawierane na czas nieokreślony ze składką jednorazową. W literaturze przedmiotu przyjmuje się, że cechą charakterystyczną tych ubezpieczeń jest ich niejako podwójna losowość. Z jednej bowiem strony ryzyko dotyczy samego zaistnienia wypadku ubezpieczeniowego, np. w sytuacji gdy śmierć ubezpieczonego może zająć w okolicznościach niepowodujących odpowiedzialności ubezpieczyciela. Z drugiej zaś strony nie wiadomo jak długo będzie trwał okres ubezpieczenia i tym samym jak długo będzie udzielana ochrona ubezpieczeniowa (datą graniczną jest bowiem śmierć ubezpieczonego).⁴ W tego rodzaju ubezpieczeniach nie można przyjąć, że składka jest ustalana wprost proporcjonalnie do czasu

---

2. M. Szczepańska, *Ubezpieczenia na życie. Aspekty prawne*, Warszawa 2009, s. 53.

3. J. Nawracała, [w:] Z. Brodecki (red.), *Prawo ubezpieczeń gospodarczych. Komentarz. Tom II. Prawo o kontraktach w ubezpieczeniach. Komentarz do przepisów i wybranych wzorców umów*, LEX 2010, art. 813.

4. Ibidem.

trwania odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń, ponieważ przy zawarciu umowy ubezpieczenia i ustaleniu wysokości składki ubezpieczeniowej nie jest znany okres udzielania ochrony ubezpieczeniowej. Z podobną sytuacją mamy do czynienia w ubezpieczeniach na całe życie, w których składka opłacana jest jedynie do ukończenia przez ubezpieczonego określonego wieku, np. 75 lat, a ochrona ubezpieczeniowa świadczona jest aż do jego śmierci.

W kwestii ustalania wysokości składki ubezpieczeniowej szczególne zasady obowiązują w odniesieniu do ubezpieczeń grupowych. W ubezpieczeniach na życie często oferowane są produkty, w których zakres ubezpieczenia obejmuje kilka lub nawet kilkanaście ryzyk. W tego rodzaju ubezpieczeniach ubezpieczający opłaca jedną składkę, która pokrywa koszty związane z udzieleniem ochrony w odniesieniu do kilku ryzyk. Szczególna sytuacja występuje w ubezpieczeniach grupowych, w których zakres ochrony jest wspólny dla wszystkich ubezpieczonych w grupie i ta sama jest wysokość składki ubezpieczeniowej dla każdego ubezpieczonego. Ze względu na to, że zakres ryzyk jest określany dla całej grupy, każdy ubezpieczony ma ochronę ubezpieczeniową na wypadek wystąpienia każdego z ryzyk wskazanych w umowie. Wysokość składki ubezpieczeniowej jest ustalana w sposób uśredniony dla całej grupy, co oznacza, że nie jest dokonywana wycena ryzyka w stosunku do każdego z ubezpieczonych, ale wysokość składki jest kalkulowana na podstawie uśrednionego ryzyka dla całej grupy. W związku z powyższym niektórzy ubezpieczeni, którzy indywidualnie charakteryzują się niższym poziomem ryzyka, zapłacą składkę w wyższej wysokości niż wynikałoby to z ich cech indywidualnych, a inni – o wyższym poziomie ryzyka – w niższej wysokości. Ponadto ze względu na szeroki zakres ryzyk niektóre z nich mogą nie dotyczyć w ogóle konkretnych ubezpieczonych (np. śmierć rodziców, jeżeli ubezpieczony jest sierotą) lub będą dotyczyć ubezpieczonych tylko w pewnym okresie ich życia (np. urodzenie dziecka).

Kolejną instytucją stosowaną przede wszystkim w ubezpieczeniach na życie, ale również w ubezpieczeniach majątkowych (ryzyko powodzi), jest karencja. Można ją zdefiniować jako pewien okres trwania stosunku ubezpieczenia, w którym ubezpieczyciel nie ponosi odpowiedzialności za zaistniałe w tym czasie wypadki ubezpieczeniowe. Jest to okres następujący zaraz po zawarciu umowy ubezpieczenia. Stosowanie karencji ma na celu wyeliminowanie sytuacji, gdy ubezpieczający w momencie zawierania umowy wie, że istnieje bardzo wysokie prawdopodobieństwo lub nawet pewność wystąpienia wypadku ubezpieczeniowego w przyszłości i w ten sposób podejmuje próbę wyłudzenia świadczenia od ubezpieczyciela.

Ubezpieczyciele stosują karencję w umowach ubezpieczenia na życie, które są uzupełnione o ryzyka dodatkowe. Co do zasady karencja nie dotyczy ryzyka podstawowego tzn. zgonu ubezpieczonego w okresie ubezpieczenia oraz wypadków ubezpieczeniowych, które są następstwem nieszczęśliwego zdarzenia, co wynika z istoty tego ryzyka – niezależności jego wystąpienia od woli ubezpieczonego oraz charakteryzującej go cechy nagłości. Z reguły karencja jest zastrzegana w odniesieniu do takich ryzyk jak poważne zachorowanie, urodzenie dziecka. Jest to związane z tym, że ubezpieczony w momencie zawarcia umowy może mieć świadomość, że tego rodzaju wypadek ubezpieczeniowy nastąpi np. ubezpieczona jest w ciąży lub ma już objawy choroby, która stanowi poważne zachorowanie. Brak karencji w odniesieniu do tego rodzaju sytuacji spowodowałby przyjęcie przez ubezpieczyciela odpowiedzialności w odniesieniu do ryzyk pewnych, co jest sprzeczne z istotą umowy ubezpieczenia, która zakłada niepewność stron co do zajścia przewidzianego w umowie wypadku. Niestosowanie przez ubezpieczycieli karencji skłaniałoby ww. osoby do zawierania umów ubezpieczenia, ponieważ miałyby one pewność otrzymania

wysokiego świadczenia w zamian za zapłatę składki w niewielkiej wysokości. W konsekwencji prowadziłyby to do podwyższenia wysokości składek dla wszystkich pozostałych ubezpieczających, z których środków są pokrywane koszty wypłat świadczeń. W praktyce w umowach ubezpieczenia karencja jest przewidziana tylko w odniesieniu do niektórych ryzyk, co oznacza, że w przypadku pozostałych ryzyk ochrona ubezpieczeniowa świadczona jest od początku trwania stosunku ubezpieczenia. Należy zauważyć, że okres karencji jest zróżnicowany w zależności od rodzaju ryzyka ubezpieczeniowego, którego ona dotyczy, np. w stosunku do urodzenia dziecka wynosi 9–10 miesięcy, a w stosunku do poważnego zachorowania – 3 miesiące.

W przypadku stosowania karencji pojawia się problem składki ubezpieczeniowej. Zgodnie z art. 813 § 1 k.c. składkę oblicza się wyłącznie za czas trwania odpowiedzialności. Należy przyjąć, że ustawodawca wprowadził w tym przepisie zasadę, że wysokość składki powinna być ustalona proporcjonalnie do czasu trwania odpowiedzialności ubezpieczyciela. Powyższe oznacza, że właśnie kwestia określenia wysokości składki, a nie sposób jej pobierania, jest kluczowa w kontekście interpretacji tego przepisu w odniesieniu do okresu karencji.

W przypadku karencji ubezpieczyciele mogą stosować różną praktykę w kwestii ustalania wysokości składki ubezpieczeniowej za ten okres. Powszechną praktyką stosowaną przez ubezpieczycieli jest pobieranie składki w tej samej wysokości przez cały okres trwania stosunku ubezpieczenia. Jednak ubezpieczyciele mogą przyjąć różne metody ustalania wysokości składki. Może ona być obliczana na zasadach ogólnych, tzn. w taki sam sposób przez cały okres trwania stosunku ubezpieczenia bez uwzględnienia okresu karencji. Powyższe oznacza, że ubezpieczający jest zobowiązany płacić składkę w tej samej wysokości, ale nie jest ona proporcjonalnie niższa ze względu na nieudzielanie ochrony ubezpieczeniowej w okresie karencji, i tym samym pokrywa on koszty ochrony ubezpieczeniowej, która w tym okresie nie jest udzielana. W takim przypadku należy uznać, że ubezpieczyciel narusza normę zawartą w art. 813 § 1 k.c., ponieważ oblicza i pobiera składkę za czas, w którym nie ponosi odpowiedzialności za wystąpienie wypadku ubezpieczeniowego [okres karencji]. Ponadto Sąd Apelacyjny – Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów wskazał, że działanie ubezpieczyciela polegające na pobieraniu składek za czas, w którym ubezpieczony nie jest objęty odpowiedzialnością zakładu ubezpieczeń jest niezgodne z art. 813 § 1 k.c. i uznał je za praktykę naruszającą zbiorowe interesy konsumentów.⁵

Ubezpieczyciele mogą przyjąć inną metodę ustalania wysokości składki. Mogą oni skonstruować taryfę w taki sposób, aby przewidywała ona niepobieranie składki za okres karencji. Aktuariusz może ustalić wysokość składki, uwzględniając okresy karencji dla poszczególnych rodzajów ryzyk ubezpieczeniowych. Ze względów praktycznych w takim przypadku wysokość składki, którą jest zobowiązany płacić ubezpieczający, określa się na takim samym poziomie przez cały okres ubezpieczenia. Należy podkreślić, że zróżnicowanie wysokości składki ze względu na okresy karencji, które są różne w zależności od rodzaju ryzyka, byłoby kłopotliwe dla ubezpieczających, ponieważ w początkowym okresie trwania stosunku ubezpieczenia np. co trzy miesiące zmieniałyby się wysokość składki, którą jest zobowiązany zapłacić. W taryfie przyjmuje się obniżenie wysokości składki pobieranej przez cały okres ubezpieczenia o koszty ochrony, która nie jest udzielana w okresie karencji. Taka praktyka ubezpieczycieli oznacza, że ubezpieczyciele obliczają składkę zgodnie z art. 813 § 1 k.c., tzn. wyłącznie za czas trwania odpowiedzialności, a kwestia nieróżnicowania jej wysokości w okresie karencji ma jedynie charakter techniczny. Jednak należy uznać,

---

5. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 28 czerwca 2011 r. [sygn. akt VI ACa 183/11].

że nałożenie na ubezpieczającego obowiązku opłacania składki w tej samej wysokości przez cały okres ubezpieczenia nasuwa domniemanie, iż ubezpieczyciel pobiera składkę również za okres karencji. Nie budzi wątpliwości, że przy takim sposobie ustalania wysokości składki ubezpieczeniowej taryfa zakładu ubezpieczeń powinna w jednoznaczny sposób wskazywać, że uwzględniono w niej okres karencji. Taryfa ta bowiem stanowi dowód potwierdzający, że ubezpieczyciel nie narusza normy zawartej w art. 813 § 1 k.c.

Analizując zagadnienie karencji i składki ubezpieczeniowej za ten okres, należy zwrócić uwagę na kwestię informowania klientów ubezpieczycieli o tej instytucji. Z powyższych rozważań wynika, że powszechną praktyką stosowaną przez ubezpieczycieli jest pobieranie składki w tej samej wysokości przez cały okres trwania stosunku ubezpieczenia, jednak występują istotne różnice w sposobie ustalania jej wysokości. Szczegółowe zasady określenia wysokości składki ubezpieczeniowej są zawarte w taryfie składek, która stanowi dokument wewnętrzny niedostępny klientom ubezpieczycieli. Zakłady ubezpieczeń OWU nie informują w sposób szczegółowy o karencji. W szczególności OWU nie zawierają rozbudowanej definicji karencji. Ponadto w OWU nie ma postanowień określających okres karencji jako jedno z kryteriów wpływających na wysokość składki ubezpieczeniowej oraz sposób jego uwzględnienia w wysokości składki ubezpieczeniowej. W związku z powyższym klienci ubezpieczycieli nie dysponują informacją o tym, że pomimo opłacania składki w tej samej wysokości nie obejmuje ona okresu karencji, w którym nie jest udzielana ochrona ubezpieczeniowa. Nieumieszczenie tego rodzaju informacji w OWU oraz brak dostępu do taryfy składek powoduje, że klienci ubezpieczycieli oraz inne podmioty nie są w stanie ocenić, czy ubezpieczyciel pobiera składkę za okres karencji czy też nie. Celowe byłoby więc umieszczanie przez ubezpieczycieli szczegółowych informacji dotyczących karencji w OWU.

Kwestia pobierania składki ubezpieczeniowej za okres karencji nie może być rozpatrywana z punktu widzenia przepisów dotyczących niedozwolonych postanowień umownych. Po pierwsze regulacja prawna składki ubezpieczeniowej jest zawarta w art. 813 § 1 k.c., który przewiduje, że składkę oblicza się za czas trwania odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń. W związku z powyższym w sytuacji, gdy praktyka stosowana przez ubezpieczyciela jest niezgodna z bezwzględnie obowiązującym przepisem prawa, nie może być rozpatrywana jako niedozwolone postanowienie umowne. Po drugie zapłata składki ubezpieczeniowej przez ubezpieczającego stanowi świadczenie główne tej strony umowy ubezpieczenia. Natomiast art. 385¹ § 1 k.c. zawierający definicję niedozwolonego świadczenia (postanowienia umowy zawieranej z konsumentem nieuzgodnione indywidualnie nie wiążą go, jeżeli kształtują jego prawa i obowiązki w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy) przewiduje, że nie dotyczy ona postanowień określających główne świadczenia stron, w tym cenę lub wynagrodzenie, jeżeli zostały sformułowane w sposób jednoznaczny. Należy zaznaczyć, że w świetle postanowień OWU nie można uznać, że główne świadczenie ubezpieczającego – zapłata składki ubezpieczeniowej w aspekcie karencji, zostało sformułowane przez ubezpieczycieli w sposób jednoznaczny.

Konkludując, zagadnienie karencji w umowach ubezpieczenia na życie stanowi istotny problem, który nie był dotychczas przedmiotem szerszych rozważań w doktrynie prawa. W sytuacji, gdy składka jest obliczana przez ubezpieczyciela na zasadach ogólnych, tzn. w taki sam sposób przez cały okres trwania stosunku ubezpieczenia bez uwzględnienia okresu karencji, należy uznać, że taka praktyka stanowi naruszenie normy zawartej w art. 813 § 1 k.c. Natomiast konstruowanie taryfy w taki sposób, aby przewidywała ona niepobieranie składki za okres karencji, oznacza,

że ubezpieczyciele obliczają składkę zgodnie z art. 813 § 1 k.c., tzn. wyłącznie za czas trwania odpowiedzialności, a kwestia nieróżnicowania jej wysokości w okresie karencji ma jedynie charakter techniczny.

Bardzo istotną kwestią jest informowanie klientów ubezpieczycieli o instytucji karencji. Ze względu na nieumieszczanie tego rodzaju informacji w OWU oraz brak dostępu do taryfy składki klienci ubezpieczycieli oraz inne podmioty nie są w stanie ocenić, czy ubezpieczyciel pobiera składkę za okres karencji, czy też nie. Celowe byłoby w związku z powyższym umieszczanie przez ubezpieczycieli bardziej szczegółowych informacji dotyczących karencji w OWU.

Wykaz źródeł

Nawracała J., w: Z. Brodecki (red.), art. 813, *Prawo ubezpieczeń gospodarczych. Komentarz. Tom II. Prawo o kontraktach w ubezpieczeniach. Komentarz do przepisów i wybranych wzorców umów*, LEX 2010.

Szczepańska M., *Ubezpieczenia na życie. Aspekty prawne*, Warszawa 2009.

DR HAB. MAGDALENA SZCZEPAŃSKA – Katedra Prawa Ubezpieczeń, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warszawski.